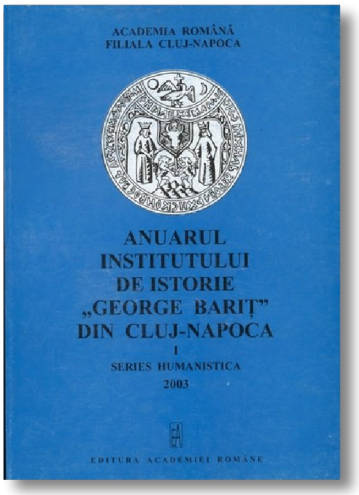

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Este stilul cognitiv un concept încă viabil? Propuneri pentru o îmbunătățire a modalităților de evaluare a stilului cognitiv

Lucia Faiciuc

How to cite this article:
Faiciuc, Lucia (2003) *Este stilul cognitiv un concept încă viabil? Propuneri pentru o îmbunătățire a modalităților de evaluare a stilului cognitiv*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 1, pp. 179–189. DOI: 10.5281/zenodo.22965472

© 2003: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

ESTE STILUL COGNITIV UN CONCEPT ÎNCĂ VIABIL? PROPUNERI PENTRU O ÎMBUNĂTĂȚIRE A MODALITĂȚILOR DE EVALUARE A STILULUI COGNITIV

Lucia Faiciuc
Institutul de Istorie „George Barițˮ din Cluj-Napoca

Conceptul de stil cognitiv se referă la orice fenomen de variabilitate interindividuală stabilă în forma activității cognitive[1]. Deși cândva la modă, studiile asupra lui s-au rărit foarte mult în ultimele decenii, ajungând la statutul de concept controversat. Cauzele care au dus la această scădere a interesului pentru stilul cognitiv sunt multiple și vor fi analizate mai jos, pornind, în principal, de la două studii de sinteză elaborate de Messick[2] și, respectiv, Martinsen[3]. Pentru a le putea înțelege mai bine ar fi util, mai întâi, un scurt istoric.

1. SCURT ISTORIC AL PROBLEMATICII STILURILOR COGNITIVE

Cercetările care au pus bazele elaborării constructului de stil cognitiv au fost cele conduse în principal de către Klein și Gardner în anii '50, în cadrul fundației Menninger, având o bază conceptuală de tip psihanalitic. Ele s-au concentrat pe identificarea a diverse tipuri de control cognitiv. Acesta a fost definit ca un mecanism ipotetic care direcționează exprimarea nevoilor în modalități acceptabile social și specifice situației[4]. Ei vedeau controlul cognitiv ca o structură de durată, care apare prin interacțiunea între determinanții genetici și cei care țin de experiența de viață, ca un produs al dezvoltării (vezi Gardner și Long 1962, apud Martinsen[5]). Stilurile au fost diferențiate în raport cu modalitățile de control cognitiv, fiind definite ca patternuri de control cognitiv specifice unui individ (Klein[6]).

---

[1] J. Olry-Luis, *Les styles d'apprentissage: des concepts aux measures*, „L'Année Psychologiqueˮ, 1995, 95, p. 317-432.

[2] S. Messick, *Bridging cognition and personality in education: the role of style in performance and development*, „European Journal of Personalityˮ, 1996, 100, p. 381-389.

[3] Ø. Martinsen, *The Construct of Cognitive Style and Its Implications for Creativity*, „High Ability Studies – The Journal of The European Council for High Abilityˮ, 1997, 8, p. 353-376.

[4] G. Klein, *Perception, Motives, and Personality*, New York, Alfred A. Knopf, 1970.

[5] Ø. Martinsen, *op. cit.*

[6] G. Klein, *op. cit.*

An. Inst. de Ist. „G. Barițˮ din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. I, 2003, p. 179–189

Ulterior, mulţi autori, printre care se numără Vernon[7], Petzold (1985)[8], Tiedman (1989)[9] şi Messick[10] au considerat cercetările mai sus amintite ca neconvingătoare şi au semnalat o serie de inconsistenţe ale teoriei controlului cognitiv. Printre altele, s-a susţinut că multe dintre tipurile de control cognitiv identificate nu s-au dovedit a fi suficient de stabile de-a lungul diferitelor studii realizate pentru evaluarea lor, că măsurătorile pentru unele modalităţi de control cognitiv sunt orientate prea mult spre competenţă. S-a mai obiectat şi că tipurile de control cognitiv identificate sunt unipolare şi direcţionate valoric, ceea ce le face mai asemănătoare aptitudinilor, şi nu aşa cum s-ar cere: bipolare şi neutre valoric. Totuşi, din aceste prime teorii, se pot păstra ca fiind valoroase conceperea stilului cognitiv ca un mediator subtil între personalitate şi cogniţie, precum şi dimensiunile stilistice identificate de Klein şi Gardner, pe baza cărora se pot evalua diferenţele individuale în modalităţile de realizare a proceselor cognitive[11]. Câteva dintre acestea sunt: nivelator vs. diferenţiator, tipul de centrare a atenţiei, toleranţă vs. intoleranţă pentru stimuli ambigui şi instabilitate, control flexibil vs, control rigid etc. Ulterior, s-au propus şi alte dimensiuni stilistice, unele dintre ele devenite foarte populare. Prezentăm mai jos, după Messick[12], câteva dintre cele mai cunoscute dimensiuni ale stilului cognitiv:

– *dependenţa – independenţa de câmp*, dimensiune definită în raport cu tendinţa de aborda mediul în termeni holistici vs. analitici;

– preferinţa pentru stabilirea unui *domeniu categorial larg vs. îngust* pentru diverse categorii specificate;

– tendinţa de considerare mai mult a *similarităţilor vs. diferenţelor* între stimuli în sarcinile de sortare liberă;

– preferinţa de a forma conceptele în termenii *relaţiilor tematice sau funcţionale vs. în termenii atributelor descriptive sau pe baza apartenenţei la o clasă*;

– *complexitate cognitivă vs. simplitate*, adică tendinţa de a concepe lumea, mai ales comportamentul social într-o modalitate multidimensională şi discriminatoare, în care variatele dimensiuni sunt flexibil integrate, determinând o preferinţă pentru prelucrarea informaţiei disonante vs. tendinţa de conceptualizare prin puţine dimensiuni, nediscriminativ, de a răspunde consistenţelor şi regularităţilor din mediu prin preferinţa de a lucra informaţia consonantă;

– tendinţa spre *nivelare, egalizare vs. diferenţiere, accentuarea* diferenţelor dintre stimuli în sarcinile de percepţie şi memorie, de a percepe transformarea mai încet, respectiv mai rapid, exagerarea vs. minimalizarea schimbării şi diferenţelor din prezent şi trecut;

---

[7] M. D. Vernon, *The psychology of Perceptio*, Middlesex, Penguin Books, 1971.
[8] Ø. Martinsen, *op. cit.*
[9] *Ibidem.*
[10] S. Messick, *op. cit.*
[11] Ø. Martinsen, *op. cit.*
[12] S. Messick, *op. cit.*

– *impulsivitate vs. reflectivitate*, dimensiune definită în raport cu viteza şi precizia cu care ipotezele alternative sunt formulate şi prelucrate în condiţii de incertitudine. Unii autori consideră că impulsivii sunt holistici în interpretarea stimulilor (Zelincker şi Jeffrey, 1976, apud Messick[13]) şi că sunt orientaţi mai puţin strategic, folosindu-şi mai puţin repertoriul cognitiv de prelucrare a informaţiei (Kemler, Nelson şi Smith, 1989[14]);

– scanare cu o atenţie *concentrată, îngustă vs. distribuită, extinsă*;

– scanare a atenţiei orientată spre *semnal vs. informaţie*, adică o tendinţă de căutare serială şi selectivă vs. paralelă a informaţiei ţintă şi a celei incidentale[15].

Dimensiunile stilistice enumerate mai sus sunt doar câteva dintre cele câteva zeci propuse de-a lungul anilor.

Câteva observaţii se impun şi vor fi prezentate în continuare. Astfel, se aduce obiecţia că majoritatea stilurilor au fost identificate empiric[16], fără ca o teorie solidă să ghideze cercetările. Acest lucru a făcut dificilă elaborarea unui sistem de clasificare a diferitelor dimensiuni stilistice cunoscute până acum. De asemenea, nu s-a căzut de acord asupra bazelor teoretice şi a procedurilor efective pentru evaluarea caracteristicilor stilistice în comportamentul unui individ. În legătură cu acest aspect e criticată procedura prin care se măsoară doar unul dintre polii stilistici, procedură care se consideră a fi mai adecvată pentru măsurarea aptitudinilor[17]. Pentru stiluri ar fi mai indicată folosirea rezultatelor care se obţin prin măsurarea ambilor poli stilistici, mai ales a diferenţei dintre scorurile obţinute la cei doi poli, care sunt puşi astfel în contrast[18].

O problemă importantă care s-a încercat a fi clarificată e aceea a diferenţierii stilurilor cognitive în raport cu strategiile cognitive. Messick[19] consideră că strategiile sunt specifice sarcinilor, fiind dependente de constrângerile legate de situaţie şi de caracteristicile acestor sarcini, pe când stilurile cognitive au tendinţa de a fi mai generale în raport cu diversele sarcini cognitive. Dar strategiile, înţelese într-un sens mai larg, ca orice tip de influenţă care vine din partea unei dispoziţii automate, se pot considera ca fiind echivalente stilurilor cognitive sau cel puţin ca fiind puternic influenţate de acestea. Dintr-o perspectivă interactivă, Messick[20] e de părere că stilul cognitiv ar putea fi văzut ca o variabilă moderatoare care descrie diferenţele individuale în modul de selecţie şi utilizare a strategiilor cognitive de nivel inferior. O astfel de concepţie e în acord cu o definire a stilului ca o euristică de nivel superior care organizează strategiile, tendinţele şi capacităţile mai specifice în paternuri funcţionale caracteristice unui individ. El nu precizează însă

[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem.*
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*
[19] *Ibidem.*
[20] *Ibidem.*

care ar fi originea unor astfel de euristici. Potrivit concepției lui Klein[21], am putea presupune că ea s-ar afla direct sau indirect în componenta motivațional-afectivă a sistemului psihic.

Așa cum s-a văzut și mai sus, în strânsă legătură cu chestiunea distincției dintre stilurile cognitive și strategii, se află și problema stabilității stilurilor cognitive atât în timp, cât și în raport cu diversele sarcini sau diferitele tipuri de informații prelucrate. Conform definițiilor clasice, o anumită trăsătură stilistică ar trebui să fie stabilă în timp și să se păstreze pentru toate sarcinile și categoriile de informație. Datele tind să indice, după Martinsen[22], o anumită stabilitate în timp a stilurilor: pentru majoritatea măsurătorilor realizate pentru evaluarea diferitelor dimensiuni stilistice s-au obținut valori acceptabile ale corelației test-retest (de ex., Messe, 1976, Goldstein și Blackman, 1978 și Kirton 1987[23]). Există însă și date potrivit cărora stilul cognitiv se poate schimba cu vârsta (de ex. în Vernon[24]). Ca urmare, Vernon[25] contestă existența unei stabilități în timp dovedite a stilurilor cognitive.

Și mai puține date (decât în cazul stabilității lor în timp) susțin constanța stilurilor în cadrul unor sarcini variate. Se poate obiecta însă că trăsăturile de personalitate, în general, se confruntă cu acest gen de problemă, ceea ce nu a făcut să se renunțe la studiul lor. Soluția care se propune ar fi o acceptare a interacțiunii persoană – situație. În acest context e importantă capacitatea de a prezice variațiile ca formă de manifestare comportamentală pe care stilurile le pot suferi în funcție de situație[26]. Ca urmare, dovedirea constanței intersituaționale depinde de modul în care se definește această constanță. Putem să presupunem că e vorba mai degrabă de constanța relației context/sarcină – strategie abordată. În plus, ceea ce s-ar cere nu e constanța valorilor obținute de un individ la evaluările succesive cu același tip de probă în contexte diferite, ci constanța poziției sale în aceste evaluări pe o anumită dimensiune stilistică, relativ la poziția altor indivizi.

Confruntat cu problemele de ordin teoretic și de elaborare a procedurilor de evaluare amintite mai sus, constructul de stil cognitiv a intrat într-un con de umbră în perioada anilor '70. Mulți dintre contestatarii săi (de ex., Petzold 1985, Tiedmann 1989[27]) au susținut că cercetările asupra stilului nu merită efortul cerut, că noțiunea în sine nu are un dinamism suficient. Cercetările au continuat, totuși, în această perioadă, mai ales în domeniul psihologiei aplicate, conceptul fiind mai des pomenit mai ales în domeniile psihologiei educaționale, a psihologiei consumatorului sau cel al psihologiei politice, în care a existat o preocupare mai accentuată pentru studiul

[21] G. Klein, *op. cit.*
[22] Ø. Martinsen, *op. cit.*
[23] *Ibidem.*
[24] M. D. Vernon, *op. cit.*
[25] *Ibidem.*
[26] Ø. Martinsen, *op. cit.*
[27] *Ibidem.*

diferențelor individuale și al consecințelor practice ale acestora (vezi, de ex., cercetări realizate de Foxall & Goldsmith[28], Vertzberger[29], Lyons[30]).

În prezent, se constată un reviriment în ceea ce privește constructul de stil cognitiv, susținut de creșterea interesului pentru studiul diferențelor individuale și apariția unor noi teorii care oferă speranțe în ceea ce privește viabilitatea constructului.

Autori care, recent, au propus noi stiluri cognitive, cum e cazul lui Sternberg[31], consideră că majoritatea teoriilor clasice ale stilului sunt lipsite de validitate internă, externă și de construct. De asemenea, Baron (1982)[32] susține necesitatea unei definiri mai precise a stilului, care s-ar putea obține, în principal, printr-o integrare într-o conceptualizare mai largă a proceselor cognitive, remediindu-se astfel multiplele deficiențe ale cercetărilor clasice. De aceeași părere e și Messick[33], care crede că fragmentarea teoriilor asupra stilurilor cognitive poate fi explicată parțial prin originile lor în tradiții de cercetare diferite: diferențială, psihanalitică, gestaltistă, cognitivă. Ca urmare, s-ar impune includerea acestor teorii ale stilului în sisteme teoretice și relaționarea lor cu abordări actuale asupra proceselor cognitive și asupra personalității. Astfel, ar fi posibilă o mai bună operaționalizare a stilurilor, elaborarea unor proceduri de evaluare mai precise. În această direcție se înscrie Sternberg[34], care propune o teorie complexă asupra stilurilor intelectuale. Ea are legătură cu una dintre subteoriile formulate de el asupra inteligenței, și anume de cea referitoare la inteligența practică. Stilurile intelectuale s-ar referi la felul în care inteligența e folosită în viața de zi cu zi, adică la modul în care individul reușește să realizeze autoguvernarea și nu la capacitatea sa de a o face. Autorul mai sus citat identifică cincisprezece constructe unipolare care pot contribui împreună la alcătuirea unui profil stilistic. Determinarea lor pleacă de la șase aspecte pe care le pot avea stilurile intelectuale: funcție, formă, nivel, grad de deschidere și tendințe. Aceste aspecte ar caracteriza și inteligența, în general, înțeleasă ca o formă de autoguvernare.

O altă nouă teorie, propusă de Riding și Cheema (1991)[35], încearcă și ea o unificare, o sistematizare a datelor legate de stil, pe baza datelor neurofiziologiei

---

[28] G. R. Foxall, R. J. Goldsmith, *Consumer Psychology for Marketing*, London, Routledge, 1994.

[29] Y. J. Vertzberger, *The World in Their Minds; Information Processing, Cognition and Perception in Foreign Policy Decisionmaking*, Stanford, Stanford University Press 1991.

[30] C. A. Lyons, *The Learning Process: The Role of Brain Functioning, Cognitive Style and Personality Variables*, în: M. L. Languis, D. J. Martin, P. J. Naour, J. J. Jr. Buffer (ed.), *Cognitive Science – Contribution to Educational Practice*, Philadelphia, Gordon and Breach Science Publishers, 1991, p. 195-215.

[31] R. G. Sterberg, *Styles of Thinking*, P. B. Baltes, U. M. Staundinger (ed.), *Interactive Minds. Life-Span Perspectives on the Social Foundation of Cognition*, Melbourne, Cambridge University Press, 1996.

[32] Ø. Martinsen, *op. cit.*

[33] S. Messick, *op. cit.*

[34] R. G. Sternberg, *op. cit.*

[35] Ø. Martinsen, *op. cit.*

privitoare la asimetria funcțională a emisferelor cerebrale. Ei au integrat diferitele dimensiuni stilistice clasice și diferitele teorii într-un cadru cu doar două dimensiuni stilistice supraordonate, care țin de două distincții fundamentale: holistic vs. analitic și verbalizatoar vs. imaginativ. Prima distincție s-ar referi, deci, la tendințele de a prelucra informația dată ca întreg vs. pe părți, iar cea de-a doua s-ar referi la tendința de a reprezenta informația folosită în procesele gândirii printr-o codare verbală vs. imagistică. O clasificare asemănătoare e realizată și de Schmeck (1988)[36] în stiluri globale vs. stiluri analitice.

Un alt tip de categorizare a stilurilor a fost realizat de Miller (1987)[37]. El susține că stilurile pot fi clasificate ținând cont de faptul că ele pot descrie subprocese ale celor trei procese de bază: percepția, memoria și gândirea. Pe aceeași linie se înscrie și Baron (1982)[38], care încearcă o conceptualizare a stilului cognitiv orientată tot spre procesele cognitive. El propune o relaționare a constructelor stilistice – sau a propensităților, cum le mai numește – cu cinci faze ale procesului gândirii (propuse de Dewey în 1933). Propensitățile au fost descrise ca tendințe de a recunoaște vs. a nu recunoaște o problemă (în faza recunoașterii problemei), de a genera un număr mai mare vs. mai mic ipoteze, înainte ca vreo dată legată de problemă să fie luată în considerare, și tendința de a considera ipoteze obișnuite vs. noi (pentru faza de generare a posibilităților, ipotezelor), tendința de a căuta și a lua în considerare predominant datele, informațiile care confirmă vs. infirmă ipotezele alese (în faza raționamentului), tendința de a răspunde pe baza dovezilor concrete, actuale vs. pe baza convingerilor personale formate anterior (în faza de revizuire) și preferința de a folosi un criteriu cu un grad de strictețe mai mic vs. mai mare pentru stoparea procesului rezolutiv (în faza de evaluare). La baza diferențelor individuale care influențează modul de desfășurare a acestor faze ale procesului de rezolvare a problemelor se presupun mai multe cauze, dar cea mai importantă ar fi aceea a unui principiu al eficienței potrivit căruia investiția în continuarea procesului de gândire e evaluată comparativ, prin considerarea gradului de efort și de plăcere (beneficii) care se așteptă a fi realizate prin continuarea procesului.

Referindu-ne la teoriile recente asupra stilului cognitiv prezentate mai sus, am putea spune că s-a făcut un prim pas în direcția unei fundamentări teoretice unitare a stilului cognitiv, prin raportarea stabilității unei dimensiuni stilistice la interacțiunea individ-situație și interpretarea rezultatelor cercetărilor de până acum în lumina datelor neurofiziologiei și ale psihologiei cognitive.

2. CLARIFICAREA UNOR ASPECTE CARE ȚIN DE DEFINIREA STILURILOR COGNITIVE

Totuși, trebuie remarcat faptul că până acum nu s-a făcut o distincție clară între diferitele niveluri la care stilul cognitiv poate fi definit și studiat. Astfel, la un

[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem.*

prim palier, l-am putea considera o particularitate mai mult sau mai puțin stabilă înregistrată la nivelul comportamentului în sarcini de tip cognitiv (fără să ne intereseze originea acesteia, care ar putea fi deosebit de complexă din punct de vedere cauzal). La un al doilea nivel, el ar putea fi privit ca o particularitate în modul de funcționare a unor mecanisme sau procese cognitive mai mult sau mai puțin autonome (periferice sau centrale), așa cum o fac Miller și Baron[39]. La un al treilea nivel, particularitățile în modul de desfășurare a proceselor cognitive s-ar putea explica printr-o serie de factori interni mai mult sau mai puțin centrali care, fiecare dintre ei, ar putea fi gândiți ca aflându-se la originea stilurilor cognitive. Aceşti factori ar putea fi:

– influențe care se exercită de la nivelul sistemului cognitiv asupra subsistemelor sale;

– influențe care apar prin interacțiune directă a proceselor motivațional-afective cu cele cognitive;

– influențe ale unor structuri reglatorii bine definite care acționează atât asupra proceselor afectiv-motivaționale cât și asupra celor cognitive;

– influențe directe ale întregului sistem psihic asupra subsistemelor sale fără a fi nevoie de nişte structuri reglatorii intermediare, separate.

Influențele de care s-a vorbit trebuie să fie relativ constante pentru ca să se poată vorbi de apariția unor stiluri. Mai aproape de ideea influențelor exercitate de la nivel central s-a aflat Klein[40] , potrivită căruia stilurile pot fi gândite ca structuri, mecanisme de reglare care operează după reguli de control cvasi-stabilizate. Aceste reguli nu sunt construite ad-hoc, pentru situații speciale (așa cum ar fi în cazul strategiilor), ci sunt testate în situații nenumărate. Modalitățile stabile ale controlului cognitiv ar reflecta invarianți de bază ai personalității, anumite particularități motivațional-afective. Ulterior, cercetările au fost orientate de Witkin (1965)[41], Pettigrew (1958)[42] și Wallach și Kogan (1965)[43] mai degrabă pe făgașul studiului la primul nivel descris mai sus, a celui aproape exclusiv comportamental. Cercetările celor care preferă o abordare prin prisma psihologiei cognitive se opresc, în general, la cel de-al doilea nivel. Așa cum s-a văzut, mai aproape de sensul originar al constructului de stil cognitiv, așa cum a fost el conceput de Klein[44] și așa cum îl regăsim în alte domenii de activitate, ca stil de expresie (de exemplu stil literar, stil de a vorbi), este abordarea sa la ultimele niveluri, care se referă la influențele centrale relativ constante care se exercită la nivel periferic, sau ale celor de la nivel global la nivelul componentelor. Se poate spune, astfel, că ultimele abordări din psihologie asupra stilurilor cognitive ar trebui completate cu o viziune asupra rolului

[39] Ø. Martinsen, *ibidem.*
[40] G. Klein, *op. cit.*
[41] S. Messick, *op. cit.*
[42] *Ibidem.*
[43] *Ibidem.*
[44] G. Klein, *op. cit.*

interacțiunilor între procesele cognitive şi cele motivațional-afective. Demersurile lui Sternberg[45] şi cele ale lui Baron (1982)[46] şi a câtorva studii relativ mai vechi (Harvey[47] şi Gardner[48]) se apropie de acest deziderat. E greu de precizat, deocamdată, în ce măsură influențele psihice din afara sistemului cognitiv se exercită prin interacțiuni directe între diferitele sisteme psihice sau prin intermediul unor structuri reglatorii speciale. Important e însă că stilul cognitiv ar trebui conceput mai degrabă ca o expresie la nivel comportamental al unor influențe de ordin global relativ constante care se exercită de la nivel central. Acest aspect a tins să fie neglijat în trecut, deoarece contestatarii conceptului de stil cognitiv s-au legat mai ales de atributul stabilității, făcând să pară că el este cel mai important pentru un stil cognitiv. De multe ori, în definițiile stilului cognitiv, termenul de „preferință" este exclus, când, de fapt, ideea de preferință pentru un anumit gen de prelucrare a informației este esențială stilului cognitiv. E de presupus că o preferință se cristalizează tocmai ca o reflectare locală a unor trăsături globale ale sistemului psihic. Prin urmare, nu orice fel de particularități individuale în prelucrarea informației trebuie să capete statutul de stil cognitiv. Sunt stiluri cognitive doar acelea care își au originea în influențele exercitate de la nivelul întregului sistem psihic asupra funcționării sistemului cognitiv şi a subsistemelor sale.

3. PROPUNERI PENTRU ÎMBUNĂTĂȚIREA PROCEDURILOR DE EVALUARE A STILURILOR COGNITIVE

În ceea ce privește modalitatea de evaluare a stilurilor cognitive s-ar putea înregistra un progres dacă s-ar da curs următoarelor propuneri. Una dintre ele se referă la renunțarea la evaluarea stilurilor cognitive exclusiv pe baza măsurării performanței în diferite sarcini şi la introducerea unor noi criterii ale evaluării. Unul dintre ele ar fi acela al efortului relativ apreciat subiectiv de către o persoană ca fiind cerut de execuția aceleiaşi sarcini în două modalități diferite (caracteristice unor poli stilistici). Altul ar fi cel al nivelului relativ al satisfacției pe care o produce execuția unei sarcini într-una dintre modalități în raport cu cealaltă. În acest fel, un subiect nu mai e pus în situația de a alege între două modalități diferite de execuție a unei sarcini, nici în aceea de a fi evaluat din punct de vedere stilistic pe baza nivelului performanței. În prima situație de mai sus evaluarea e, de multe ori, compromisă de absența sau dificultatea menținerii unui control riguros asupra libertății percepute de către subiect de a alege între cele două modalități (pentru că de multe ori, implicit, indiferent de modul în care sunt formulate instrucțiunile, se

[45] R. G. Sternberg, *op. cit.*
[46] Ø. Martinsen, *op. cit.*
[47] O. J. Harvey, *Conceptual Systems and Attitude Change*, în: P. B. Warr (ed.), *Thought and Personality*, Ringwood, Penguin Books, 1970.
[48] *Ibidem.*

încurajează, datorită contextului cultural şi a unor practici educative, doar una dintre modalităţi). În a doua situaţie, evaluarea stilului cognitiv se poate confunda cu evaluarea capacităţii de a îndeplini o anumită sarcină într-una sau alta dintre modalităţi. Prin constrângerea subiectului de a executa o sarcină în două modalităţi diferite şi considerarea indicilor obiectivi şi subiectivi care diferenţiază cele două execuţii se dezvoltă în practică o dimensiune a stilului cognitiv care a fost in general neglijată: cea afectivă. Aşa cum s-a văzut şi mai sus, această dimensiune apare în definirea stilului cognitiv sub forma termenului de „preferinţă". În cercetările clasice, această dimensiune a fost operaţionalizată prin cerinţa asigurării libertăţii de alegere. În propunerea de faţă se consideră că ea s-ar putea face şi pe baza relatărilor directe ale subiectului. Apelul la astfel de relatări s-a mai făcut şi în trecut, în chestionarele de evaluare a stilurilor cognitive[49]. Însă, în acele cazuri, subiecţii trebuiau să evalueze cât de plăcute le sunt nişte activităţi care erau formulate în termeni prea generali sau formularea lor nu se făcea explicit în termeni polari (contrastanţi). În plus, astfel de evaluări sunt mult mai puţin precise, pentru că se bazează pe evocarea unor situaţii din memorie şi nu pe situaţii prezente. Ele au şi dezavantajul că nu se poate controla, în mod riguros, modul în care subiectul interpretează sensul unor sintagme ca „îmi place să..." sau a formulărilor care se referă la genul de activitate descris de un item. Aceasta pentru că nu suntem siguri că subiecţii folosesc aceleaşi dimensiuni în apreciere. În noua modalitate de evaluare, aceste probleme nu ar dispărea cu totul, dar sunt şanse ca ele să fie mult reduse. Ca urmare, s-ar putea să crească şi gradul de constanţă în timp sau intersituaţională a unui stil cognitiv. Bineînţeles, pentru o astfel de evaluare, ca cea propusă mai sus, e nevoie de o constrângere suplimentară: sarcina cognitivă propusă subiectului trebuie să permită separarea a două modalităţi extreme de realizare.

O a doua propunere consideră că ar fi util ca stilurile să fie definite şi pe baza unui aspect dinamic. Astfel, un individ nu ar mai fi caracterizat doar printr-unul dintre cei doi poli ai unei dimensiuni stilistice, nici ca fiind mixt, atunci când e capabil să folosească flexibil ambele stiluri. De fapt, rezultatele acestei ultime categorii de subiecţi, din punct de vedere statistic cea mai numeroasă, au fost cel mai puţin explicate. O abordare dinamică ar putea clarifica, cel puţin parţial, problema caracterizării stilistice a acestei clase de subiecţi. O persoană s-ar putea individualiza şi prin modul de desfăşurare a proceselor cognitive. Se poate întrevedea că o tendinţă în favoarea unei anumite modalităţi de prelucrare a informaţiei se poate manifesta nu doar prin exclusivitate în alegere, printr-o trăire afectivă mai pozitivă ataşată ei sau printr-un efort mai scăzut în execuţia acelei modalităţi. Ea s-ar putea reflecta şi în preferinţa pentru o anumită ordine de execuţie a unor modalităţi diverse de prelucrare în confruntarea cu diferite sarcini. De exemplu, unele persoane ar putea să înceapă cu

[49] R. G. Sternberg, *op. cit.*

o prelucrare analitică şi apoi să continue cu una sintetică sau invers, altele să înceapă cu una sintetică şi să continue cu una analitică. Sau, ar putea să înceapă categorizarea stimulilor folosind categorii cu domenii largi, ca ulterior să treacă la categorii cu domeniu îngust sau invers. În plus, se pot întrevedea diferenţe individuale în ceea ce priveşte gradul de stabilitate a preferinţelor, sau evoluţii în timp ale acestora după paternuri mult mai complexe decât simpla alternare. În astfel de cazuri, constanţa unui stil cognitiv ar însemna de fapt constanţa unui patern al evoluţiei în timp a preferinţelor în raport cu diferitele modalităţi de prelucrare a informaţiei.

În situaţia de mai sus s-a prevăzut considerarea variaţiilor în timp ale modului de execuţie a unei sarcini pe acelaşi tip de stimuli. Se poate întrevedea şi identificarea unor paternuri individuale în evoluţia modului de execuţie a unei sarcini atunci când caracteristicile stimulilor sunt variate continuu. De exemplu, s-ar putea urmări evoluţia modalităţilor de categorizare funcţie de modificarea continuă a numărului de dimensiuni ale stimulilor sau a gradului de asemănare sau diferenţiere dintre stimulii daţi spre categorizare. De o astfel de concepţie se apropie proba elaborată de Klein[50] pentru evaluarea dimensiunii controlului cognitiv nivelator – diferenţiator. Ea urmăreşte evoluţia modului de evaluare a mărimii unor stimuli a căror dimensiune e mărită sau micşorată gradual.

În concluzie, ar fi recomandabil ca, în general, prima soluţie la care ar trebui să facă apel cercetătorii când se confruntă cu variabilitatea mare a datelor obţinute pentru un fenomen psihic care, prin definiţie, ar trebui să aibă un grad mare de stabilitate, ar fi aceea de a căuta includerea în cercetare şi a altor dimensiuni (cum e cea afectivă sau temporală în cazul de faţă). Astfel, s-ar putea obţine o stabilizare a rezultatelor. Ca urmare, nu ar trebui să se renunţe de la bun început la constructul teoretic pe baza căruia au fost culese datele.

4. CONCLUZII

Cercetarea asupra stilurilor cognitive nu ar trebui abandonată, pentru că existenţa unor tendinţe, preferinţe individuale, în prelucrarea informaţiei rămâne un fapt care e greu de contestat. Ceea ce s-a aflat în dezbatere nu este existenţa acestor tendinţe, ci nivelul lor de generalitate, constanţa lor pentru informaţii de natură diferită, pentru sarcini sau contexte de prelucrare a informaţiei diferite, stabilitatea lor în timp sau posibilităţile practice de evaluare. În privinţele de mai sus, problemele constructului sunt, aşa cum s-a mai arătat, similare cu cele ale trăsăturilor de personalitate, cu care este strâns înrudit. Aceleaşi consideraţii cu privire la consistenţa lor temporală şi intersituaţională sunt valabile şi pentru stilurile cognitive. E nevoie ca, pe viitor, în definiţia stilurilor cognitive

[50] G. Klein, *op. cit.*

generalitatea, constanța preferințelor în prelucrarea informației să fie raportate nu la individ, ci la interacțiunea individ – situație. De asemenea, studiile vor trebui să identifice mai precis ce tip de manifestare comportamentală corespunde unui anumit pol stilistic pentru diferitele categorii de sarcini şi dacă această manifestare e mediată sau nu de alți factori, care ar putea să mascheze prezența lui. E nevoie şi de o orientare mai pronunțată înspre o definire şi evaluare a stilului care să se bazeze pe ideea de preferință în modul de realizare a prelucrărilor cognitive şi pe aceea a includerii unui aspect dinamic, a unei dimensiuni temporale.

Toate aceste propuneri sperăm să contribuie la creşterea atractivității ideii de stil cognitiv, ținând cont mai ales şi de beneficiile pe care le-ar putea aduce utilizarea acestui construct în cercetările cu caracter mai aplicativ.